

NÉHÁNY GONDOLAT A MARXISTA ETIKARÓL

Hans Boeck A marxista etika és a szocialista erkölcs¹ c. könyvének márgójára

A szocialista erkölcsi nevelés követelménye — több mint egy évtizede — gyakorlati feladatként áll a szocializmust építő országok pedagógusai előtt. S az a sajátos helyzet, hogy a pedagógusok, a gyakorlat emberei előbb kezdtek a nevelő munkához, mint az etikusok a szocialista erkölcs elméleti kidolgozásához. Még pár évvel ezelőtt azon is vitakoztak, hogy egyáltalán szükséges-e az etika teoretikus kidolgozása az erkölcsi nevelés gyakorlati munkájához. Az elmúlt években e téren is jelentős eredményeket könyvelhetünk el, s a meddő viták helyett termékeny elméleti munka vette kezdetét. Jelentős elméleti állásfoglalás született meg, tavaly, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Filozófiai Intézetének etikai osztálya által rendezett vitán.² A szovjet elvtársak előtt már a kérdés nemcsak mint az etika teoretikus kidolgozásának szükségessége áll fenn. A Szovjetunióban, a gyakorlat igényeinek megfelelően, a kitűzött tudományos perspektivikus feladat: az etika, a pszichológia, a pedagógia tudományos művelőinek összefogása az erkölcsi nevelés bonyolult feladatainak megoldása érdekében.

A szocialista tábor nemzetközi méreteiben felismert társadalmi igénye kielégítésének kísérletét üdvözölhetjük HANS BOECK: *Zur marxistischen Ethik und sozialistischen Moral* c. munkájában.

H. BOECK az etika tárgyáról adott meghatározásában³ kiindulásként polemizál az idealista polgári etikákkal. Határozottan leszögezi az idealista etikákkal szemben, hogy a tudományos marxista etikának nem lehet feladata a magatartási normák, erkölcsi törvények „kiagyalása”, feltalálása. Definíciójának első részében az etika tudományának

¹ Hans BOECK: *Zur marxistischen Ethik und sozialistischen Moral* (Akademie-Verlag, Berlin 1959).

² „Magától értetődik — mondja G. KOVALEV elvtárs programadó beszédében —, hogy ezeket a bonyolult feladatokat csak úgy lehet megoldani, ha az etika, a pszichológia s a pedagógia tudományos képviselői, a maguk sajátos elméleti felkészültségükkel . . . egyesítik erőfeszítéseiket a kutatásban.” (Voproszi Filozófii 1960/6 az etika viszonyáról a pszichológiával és a pedagógiával.)

³ „A tudományos etikának nem feladata ezt vagy azt a magatartási elvet kiagyalni vagy feltalálni és leírni. Tehát nem a *der Sein-Sollende*-ről szóló tudomány, mint ahogy a polgári filozófiában mondani szokták. Minden etika természetesen meghatározott követelményeket állít az emberek elé, hogy hogyan viselkedjenek . . . Minden erkölcsi norma az emberi magatartásra irányuló követelmény, mit tegyenek és mit ne tegyenek. De ezek a normák önmagukban nem tárgyai az etikai vizsgálódásnak, hanem inkább céljai. Az etika tárgya annak vizsgálata, hogyan keletkeznek törvényszerűen a különböző erkölcsi nézetek a mindenkori társadalmi viszonyokból, mi a társadalmi szerepük és hatékonyságuk . . . tárgya továbbá annak indokolása, milyen normák felelnek meg a társadalom fejlődési tendenciáinak, tehát melyek jók és igazságosak. Ez a vizsgálódás az egyetlen tudományos út, amely annak felismeréséhez vezet, mi erkölcsös az adott társadalmi viszonyok között.

Az etikának, mint tudománynak, tárgya tehát nem a magatartási szokások és normák, nem az erkölcsi követelmények vagy erkölcsi „törvények”, hanem azok az *objektív* társadalmi törvények, melyek meghatározzák az erkölcsnek mint a társadalmi tudat egyik formájának sajátosságát, lényegét, fejlődését, keletkezését, valamint az erkölcsi szokásoknak és magatartásoknak szerepét.” [20. o. (nyersfordítás).]

tárgyához, így az etikai kutatás feladatköréhez sorolja az erkölcsi normák, az ember magatartási követelményeinek vizsgálatát. Helyesen a marxista kutatási módszer szellemében hangsúlyozza, hogy az erkölcsi normákat tudományosan csak azokkal az objektív társadalmi törvényekkel való kapcsolatukban lehet elemezni, amelyek az erkölcsnek, mint a társadalmi tudat egyik formájának lényegét, sajátosságát meghatározzák, vagyis aláhúzza az erkölcsi törvényeknek a társadalmi viszonyokkal való összefüggését. Ugyanakkor az olvasóban bizonytalanságot ébresztve, definíciójának második felében levonja a következtetéseket, hogy az etika tudományának nem tárgya az erkölcsi normák, szokások vagy törvények, hanem azok az objektív társadalmi törvények, amelyek az erkölcsnek, mint a társadalmi tudat egyik formájának lényegét meghatározzák. Feltételezhető, hogy nem pusztán pontatlanságról van szó, hanem inkább arról, hogy a szerző még nem tisztázta magának megfelelő következetességgel az etika tárgyát, erre utal az is, hogy könyvének későbbi fejezeteiben, bár említést tesz az erkölcsi normákról, koncepcionálisan csak a szocialista erkölcs alapelveit és a szocialista erkölcsi tudat tartalmát elemzi.

Végeredményben H. БОЕЦК álláspontja mint az etikai vizsgálódás kiindulása helyes, de csak mint kiindulás: csak mint az erkölcsi törvények társadalmi meghatározottságának levezetése. Hogy milyen erkölcsi törvények, magatartási normák felelnek meg egy konkrét társadalom konkrét osztályának, hogy egy erkölcsi norma vagy követelmény hogyan tükrözi az osztályérdeket — feltétlenül az etika tárgyköréhez sorolandó.

A bizonytalanság az etika tárgyának meghatározásában nem egyedi jelenség, erre utal — többek között — a cseh etikusok között lefolyt vita. A vitára az indító okot JAROSLAV ENGST: A tudományos etika néhány problémája c. könyve adta.

A vita során kiderül, hogy a cseh etikusok állásfoglalása sem egységes az etika tárgyát illetően. Van olyan állásfoglalás is; amely szerint a tudományos etikának nem lehet tárgya az erkölcsi normák elemzése.⁴ A cseh elvtárs állásfoglalásának is van bizonyos objektív magja: a félelem a katekizáló dogmatikus erkölcsantól. A cseh szerző azonban három különböző területet kever össze: az erkölcsi normákat az erkölcsi kódex-szel, az erkölcsi kódexet pedig az erkölcsi katekizmussal. Így már nem az erkölcsi katekizmus elleni jogos és szükséges harcról van szó, hanem a katekizmusnak azonosításáról az erkölcsi normákkal. A vita további gyűrűzése során a cseh elvtárs állásfoglalása bizonyos mértékben módosul és a szocialista humanizmust mint a szocialista erkölcs legáltalánosabb erkölcsi normáját az etikai vizsgálódás tárgyához sorolja, azzal a megszorítással azonban, hogy a részletnormák levonása már *nem az etika*, hanem *a tudományos pedagógia feladata*.⁵

A cseh etikusok vitájának ismertetése érzékelteti, hogy az etika tárgyának meghatározásában nincsen még teljesen egyértelmű állásfoglalás. És az egyöntetűségnek a hiánya mutatkozik meg H. БОЕЦК állásfoglalásában is. Ezeknek a nézeteknek objektív magja, hogy nem lehet erkölcsi törvényeket, normákat önmagukban vizsgálni; nem lehet őket elszakítani azoktól a társadalmi törvényektől, viszonyoktól, melyeket tükröznek. Ugyanakkor az etika tárgyának leszűkítését és leegyszerűsítését jelenti az, ha kizárólag csak azokat a társadalmi törvényeket vizsgáljuk, melyek az erkölcsnek mint társadalmi tudatnak sajátosságát meghatározzák, ha csak a nézetek keletkezését, fejlődését, sajátosságait elemezzük.

⁴ „... semmiképpen sem lehet összeállítani az értékek részletesen kidolgozott fokozatát, sem hosszabb időre szóló vonatkozásban, sem a jelen korra vonatkozóan. Ugyanez oknál fogva hiba lenne a kommunista erkölcs valamilyen „katekizmusa” megszerkesztésének a kísérlete is. Az a tény, hogy ilyen katekizmust mindeddig nem állítottak össze, nem jelent nemtörődömséget, sem érdeklődésbeli közönyt, hanem a tények dialektikus mérlegeléséből következnek.” (ENGST: A tudományos etika néhány problémája 115 o.)

⁵ Véleményem szerint a kommunista erkölcsi nevelésnek alapvető feladata, hogy az embereket a kommunista erkölcs-egész szellemével áthassa, ne az őket elválasztó tilalmakból és parancsokból induljon ki, hanem annak legsajátosabb alapjából, amely nem más, mint a szocialista humanizmus. Ez pedig nem elválasztó normák, részlet-normák és tanítások összefoglalása, hanem egy szerves egység...

Mindezzel azonban nincs az kimondva, hogy a kommunista erkölcs szabályainak és résznormáinak beoltása mellőzendő volna. De a kommunista morál alapelveiből ezen részletnormák és szabályok levonása és azoknak a gyermekeknek életkori sajátosságukhoz mért kiválogatása nem az etika, hanem a tudományos pedagógia feladata.” (Tvorbá, 1959.)

Az etika tárgyának pontos meghatározásaként elfogadjuk A. G. KOVALOV definícióját,⁶ mely a H. BOECK által is elfogadott területek mellett az erkölcsi normák elemzését is az etika tárgyához sorolja. Véleményem szerint még az erkölcsi kódex sem nélkülözi — szükségképpen — a tudományosság hitelét, hiszen ez is kifejezi az objektív társadalmi törvényeket, tükrözi az osztályérdeket.

Az etika tudományos művelőinek elengedhetetlen feladata az erkölcsi nézetek mögött levő társadalmi törvények feltárása: az erkölcsi törvények, nézetek levezetése. Ugyanakkor azonban nem mehetünk el észrevételenül amellett, hogy a legerősebb társadalmi igény a szocialista társadalom erkölcsi törvényeinek; normáinak feltárása érdekében mutatkozik. Ha nincsen feldolgozva teoretikusan, hogy milyen erkölcsi normák és szokások felelnek meg a szocialista társadalom fejlődési tendenciáinak, ha nem állítjuk fel a szocialista ember erkölcsi követelményeit az etika aspektusából, hogyan művelheti a tudományos pedagógia egzakt módon az erkölcsi nevelés elvi kifejtését, nem beszélve a gyakorlati pedagógia munkájáról.

A szerző a szocialista erkölcsöt a problémakör gazdagságának felismerésével elemzi, tanúbizonyságot téve a német demokratikus és szovjet etikai irodalom ismeretéről. Erénye fejtegetéseinek harcos és bátor állásfoglalása a polgári és a revizionista nézetekkel szemben, ugyanakkor nem téveszti szem elől a német szocializmus építésének gyakorlatát. Példaanyagát a szocializmus építésének sokrétű tényanyagából meríti. Érződik, hogy szoros kapcsolatban áll a gyakorlattal. Igénye, hogy a szocialista erkölcs sajátosságait a konkrét társadalmi viszonyokból vezesse le. Elemzésének mindenkori kiindulópontja az adott termelési viszonyok, az objektív társadalmi törvények. Fejtegetéseinek célja, hogy a szocializmus építését munkájával segítse. Erről írja könyvének előszavában: „Főként az élet, az ökonomiai fő feladat teljesítéséért és a szocializmus építésének befejezéséért folytatott harc gyakorlata kívánja, hogy a szocialista etika alaposan és sokoldalúan ki legyen dolgozva.” Ehhez a feladathoz kíván H. BOECK munkásságával hozzájárulni.

H. BOECK könyve megérdemli, hogy a tényanyag ismertetése helyett a problémakör koncepcionális megoldásával foglalkozunk. S a könyv ösztönző hatására, a már kibontott feladatok mellett a további feladatkör néhány problémáját vázoljuk.

H. BOECK könyve foglalkozik az etika tudományának tárgyával és feladatával; az etika módszerével, a szocialista erkölcsi tudat tartalmával; a vallásos erkölcsi rendszerek osztály-meghatározottságának feltárásával; a szocialista erkölcs alapelveivel; a szocialista erkölcs alakításának feltételeivel és törvényszerűségeivel. A szocialista erkölcs tartalmi kérdéseivel lényegében a III. és az V. fejezet — a szocialista tudat erkölcsi tartalma és a szocialista erkölcs alapelvei — foglalkozik. Így e két fejezet ad az olvasónak képet a szocialista erkölcstről H. BOECK megfogalmazásában. A mű koncepciójához az V. fejezet adja a kulcsot, s így elemzésünk további tárgya: a szocialista erkölcs alapelvei.

Mit ért H. BOECK az erkölcs alapelvein? Olyan elveket, amelyek az erkölcs minden területén érvényesülnek, s minden erkölcsi normát, követelményt, szokást érintenek. Vagyis az alapelvek az általános érvényűséget fejezik ki.

Érdeemes — előljáróban — azzal a kérdéssel is foglalkozni, hogy a marxista irodalom az elv fogalmát milyen értelemben használja. E fogalmat többféleképpen értelmezik. Vannak, akik az elvet a megfogalmazott törvénnyel vagy normával szinonim értelemben használják, de általánosabb az elvnek az objektív törvény alapján megfogalmazott szabállyal való azonosítása. Az alapelv fogalma (*Grundprinzip*) az általánosságot, a széles körre való kiterjedtségét fejezi ki.

Felvetődik a kérdés, helyes-e az etika vonatkozásában az elv fogalom használata. Talán helyesebb volna az etikában a törvény vagy norma, az erkölcsi nevelés fogalom

⁶ „A marxista etika azokat az általános törvényszerűségeket kutatja, amelyek megmutatják, hogy miként tükröződnek az emberek gazdasági, politikai és kulturális életfeltételei erkölcsiségükben, s hogyan fejlődik az erkölcs a társadalom fejlődésével összefüggésben. Az etika érdeklődési körébe tartozik az a probléma, hogy hogyan felel meg az erkölcsiség a társadalmi fejlődés objektív követelményeinek, ide tartozik az erkölcs igaz voltára vonatkozó kérdés, az erkölcsi jelenségek szubjektív és objektív mozzanatainak egyezésére vonatkozó kérdés, az erkölcsi fejlődés viszonylagos önállóságával és a társadalmi fejlődésben betöltött szerepével kapcsolatos probléma. A marxista etika többek között kutatás tárgyává teszi a kommunista erkölcs kialakulásának, elveinek és normáinak, valamint a kommunizmus felépítéséért vívott harcban betöltött szerepének kérdését is.” — Voproszki Filozofii 1960/6 az etika viszonyáról a pszichológiával és pedagógiával.

rendszerében pedig az elv és szabály használata. Ugyanis az erkölcsi nevelésben a pedagógia, az etika és a pszichológia objektív törvényei alapján megfogalmazott elveket és szabályokat érvényesítünk. A fogalmak illetően való elhatárolása, terminológiai tisztázása kifejezné az objektív törvények közvetlen, ill. közvetett érvényesülését vagy érvényesítését.

H. BOECK a szocialista erkölcs alapelveinek a kollektivizmust, a szocialista humanizmust, a szocialista internacionalizmust és hazafiságot, valamint a munkához való szocialista viszonyt tartja. E négy elvet a szerző azért jelöli meg alapelveként, mert fejtegetései alapján e négy elvet, egymáshoz való viszonyukban és a szocialista erkölcs minden területét érintően, egyformán általánosnak tartja.

Kérdésünk, s további elemzésünk tárgya, hogy a szocialista erkölcs e négy fontos problémakörét — H. BOECKnek az alapelvekről adott kritériumai alapján — nevezhetjük-e alapelveknek; hogy a kollektivizmusnak, a humanizmusnak, a hazafiságnak és a munkához való viszonyoknak hol van a helye a szocialista erkölcsben, s mi az egymáshoz való viszonyuk.

Már az alapelvek felsorolása is sejteti az olvasóval, hogy a szerző értékeli az egyes alapelvek között levő általánosság kisebb vagy nagyobb fokát — ha fejtegetései során azt nem is mondja ki. Nézzük a szerző által elsőként tárgyalt alapelvet: *a kollektivizmus alapelveit*. A szerző felismeri, hogy „A kollektivizmus éppen olyan szükségszerűen nő ki a szocialista társadalomból, mint az individualizmus a kapitalista ökonómiából”.¹⁷ E helyes marxista igazság további kifejtést igényel. Ugyanis nem elegendő azt mondani, hogy a kollektivizmus a szocialista erkölcs *egyik* „alapelve” vagy *egyik* általános törvénye, hanem elsősorban arról van szó — és ez perdöntő —, hogy *a szocialista erkölcs közösségi erkölcs*. Ez nem szórszálhasogatás, hanem koncepcionális felfogás. Az a meghatározás, hogy a szocialista erkölcs közösségi erkölcs, lényegileg jelent többet, mint az, hogy a kollektivizmus, a szocialista erkölcs négy alapelve közül az egyik, vagy ennek legfontosabb alapelve, vagy egyik általános törvénye.

Milyen viszonyban van a H. BOECK által felsorolt négy „alapelv” egymással. Természetes, hogy egymással kapcsolatban vannak, egymást áthatják, de az egymáshoz való kapcsolatuk *minőségileg* más összefüggést fejez ki a szocialista erkölcs rendszerében. Ez a minőségi különbség tükröződik az elsődlegességben, a meghatározó jellegben, az általánosság fokában, a törvény vagy norma kategóriájában. Mondhatjuk-e azt, hogy a munkához való szocialista viszony határozza meg a szocialista erkölcs közösségi jellegét, vagy pl.: a szocialista hazafiság a szocialista humanizmussal szemben elsődleges? Nem így áll fenn a viszony. A szocialista viszony közösségi jellege az elsődleges. Ez határozza meg a munkához való szocialista viszonyt, ez érvényesül a humanizmusban, a hazafiságban.

Mit fejez ki ez a meghatározás, hogy a szocialista erkölcs közösségi erkölcs? Kifejezi a szocialista erkölcs *jellegét*, mely a szocialista erkölcs lényegét, sajátosságát határozza meg, és minden erkölcsi törvényt, magatartási normát, érintkezési formát, szokást — a magán- és közélet területén — érint. Alá kell húzni: *nem az egyik fontos törvény a többi közül, hanem a szocialista erkölcs fundamentuma*. Ahogy a közösségi jelleg határozza meg a szocialista erkölcs minden területét, úgy határozza meg a polgári erkölcsiséget az individualizmus, mely a polgári erkölcs minden területén érvényesül. A szocialista közösségi erkölcs társadalmi alapja a társadalmi és egyéni érdek harmóniája, az individualista polgári erkölcs tükrözi az egyéni és társadalmi érdek antagonizmusát. A szocialista közösségi erkölcs kifejezi a szocialista ember harmóniáját a közéletet és magánéletet érintő erkölcsi cselekedetekben és érzelmekben; a szocialista erkölcsben ezért *egynek* az erkölcsi törvények és követelmények a magánélet és közélet területén. Ezzel szemben a polgári erkölcs individualista jellege tükrözi a polgári társadalom embérének meghasonlottságát. Az individualista erkölcs kettős könyvvitelt vezet a magánélet és az állampolgári élet erkölcsében.⁸

Nemcsak H. BOECK felfogása, hogy a szocialista erkölcs egyik „alapelve” a kollektivizmus, az etikusok között ez elterjedt nézet. A pedagógia tudományának művelői — a gyakorlat ösztönző hatására — ismerték fel, elsők között MAKARENKO, a szocialista és kommunista *erkölcsi nevelés közösségi elvét*.

A szocialista humanizmus, H. BOECK felsorolásában, a szocialista erkölcs második „alapelve”. „Szorosan kapcsolódik a kollektivizmus elvéhez”, írja a szerző, de ennek az összefüggésnek bebizonyításával adósunk marad. S ez nem véletlen, mert az összefüggést abban a felfogásban, hogy a kollektivizmus és a humanizmus a szocialista erkölcs alap-

⁷ Idézett mű 82. o.

⁸ Egyes polgári társadalmak iskoláiban külön oktatják az állampolgári erkölcsöt.

elve, nem lehet feltárni. Ugyanis a szocialista humanizmus a szocialista erkölcs általános erkölcsi követelménye, normája. A szocialista humanizmus és a szocialista erkölcs közösségi jellege közötti kapcsolat abban áll, hogy a közösségi jelleg a szocialista humanizmus lényegét, sajátosságát, a polgári humanizmustól való minőségi különbségét, magasabbrendűségét határozza meg. Vagyis a közösségi jelleg a szocialista humanizmus erkölcsi normájával szemben elsődleges, mint ahogy a polgári humanizmus sajátosságát a polgári erkölcs individualista jellege határozza meg. Ez konkrétan a következőket jelenti: a polgári humanizmus lényege, hogy az ember méltóságát és jogait az egyes emberek egyéni körülményeinek megváltoztatásán keresztül kívánja védelmezni, s figyelmen kívül hagyja az ember életkörülményeinek társadalmi meghatározottságát. Ez a polgári humanizmus individualizmusa. A szocialista humanizmus felismeri, hogy az ember lényegénél fogva közösségi lény; az ember méltósága és jogai a közösségi életből fakadnak és valósulnak meg. Ezért tűzi a szocialista humanizmus harci zászlójára a társadalmi viszonyok forradalmi megváltoztatását, hogy az emberiséghez méltó társadalmát felépítse. A szocialista humanizmus harci programja tartalmazza azt a felismerést, hogy az egyéniség sokoldalú kibontakozása csak a közösségben realizálódhat, olyan közösségben, ahol az egyéni és társadalmi érdek, a magánélet és közélet harmóniája megvalósul. Ez a szocialista humanizmus közösségi meghatározottsága. A szocialista humanizmus tehát a szocialista erkölcs általános erkölcsi normája. Az általánosság azt fejezi ki, hogy a szocialista erkölcs résznormáiban valósul meg.

Nem arról van szó, hogy a szerző a polgári humanizmus individualista és a szocialista humanizmus közösségi jellegét nem ismerné fel. Felismeri és leírja, gazdag tényanyaggal, de nem azzal az igényel, hogy a belső összefüggéseket elemiezzé.

A szocialista internacionalizmus és hazafiság⁹ és a munkához való szocialista viszony — a szerző tárgyalásában — a szocialista erkölcs további két „alapelve”.

A szerző magas hőfokú szenvedéllyel és meggyőző pártossággal elemzi a hazafiság jelentőségét a szocialista erkölcsi cselekedetekben. Így ír a munkához való viszonyról is. A munka az emberré fejlődés, az ember önteremtése szempontjából történelmi jelentőségű. Ez a marxista igazság húzódik vörös fonálként fejtegetéseiben. Úgy tűnik, hogy a szerző a munkának és a hazafiságnak jelentőségét kívánja aláhúzni azzal, hogy ezeket az erkölcs „alapelveinek” tartja. Hogy egy erkölcsi jelenség „alapelv” vagy nem, az nem értéktétel, hanem kifejezése az erkölcsi jelenségek egymás közötti viszonyának. Ha értéktételt alkotunk a két „alapelvről”, úgy H. БОЕЦК-vel hangsúlyozzuk, hogy a szocialista hazafiság és a munkához való szocialista viszony a szocialista erkölcs lényeges része, melynek hiányában nem beszélhetünk szocialista erkölcsről.

De a szocialista hazafiság és a munkához való szocialista viszony minőségileg másképpen érvényesül a szocialista erkölcs különböző területein, mint a szocialista erkölcs közösségi jellege vagy a szocialista humanizmus. A szocialista erkölcs közösségi jellege elsődleges és meghatározó a szocialista erkölcs egészére. A szocialista humanizmus a szocialista erkölcs minden résznormájában megvalósul. A szocialista hazafiság és a munkához való szocialista viszony a közélet erkölcsi követelménye, mely áthatja a szocialista erkölcsű dolgozót, de a magánéletet érintő erkölcsi cselekedetekben közvetve, bonyolult áttételeken keresztül érvényesül. Pl.: a munkához való szocialista viszony kifejeződik a munka, az alkotás örömeiben, ez a szocialista ember boldogságérzetének szerves része, vagy erősíti a szocialista ember öntudatát stb. Ezek az erkölcsi tulajdonságokon keresztül befolyásolja az egyén magánéletének erkölcsi szabályait. A nemek közötti szocialista viszony erkölcsi szabályait meghatározza a szocialista erkölcs közösségi jellege, s közvetlenül megvalósul benne a szocialista humanizmus általános erkölcsi normája, a munkához való szocialista viszony azonban közvetítéteken, más erkölcsi tulajdonságokon keresztül érvényesül, befolyásol.

Alá kell azonban húzni még egyszer, hogy az egyén szocialista erkölcsisége szempontjából a munkához való szocialista viszony és a szocialista hazafiság meghatározó, melynek hiányában nem beszélhetünk szocialista erkölcsről.

A szocialista erkölcsi tudat tartalmáról ír H. БОЕЦК könyvének harmadik fejezetében. A szocialista erkölcsi tudat tartalmát: a kötelesség, a becsület, a lelkiismeret és a boldogság erkölcsi kategóriáin keresztül elemzi. Ez erkölcsi kategóriák vizsgálatának fontosságáról írja: „... hogy egy történelmi korszakban mi erkölcsös, az az erkölcs általános kategóriáinak, mint a kötelesség, a lelkiismeret, a becsület stb. tartalmi kérdése.”¹⁰

⁹ Sajnálatos, hogy H. БОЕЦК nem fejt ki, milyen elvi alapon fordította meg a szocialista hazafiság és nemzetköziség — nemzetközileg is — megszokott sorrendjét.

¹⁰ I. m. 49. o.

H. BOECK fejtegetésének vitathatatlan érdeme, hogy a szocialista erkölcs kategóriáit a szocialista társadalom viszonyaival kapcsolatban elemzi. Vizsgálata során kimutatja, hogyan határozzák meg szükségszerűen a konkrét társadalmi viszonyok az erkölcsi kategóriák tartalmát és hogyan hatnak ezek vissza a társadalom fejlődésére. Írása magas hőfokú pártosságot fejez ki. Leleplezi a polgári etikák formális erkölcsi követelményeinek viszonyát a társadalmi gyakorlathoz. Polemizál az aktuális polgári és revizionista etikai demagógiával. Nagy súlyt helyez a nyugati háborús uszítás osztályérdekeinek leleplezésére, vagyis aktuális nézetekkel vitatkozik.

H. BOECK harcol az ellen is, hogy az erkölcs fogalmát a gyakorlati életben szűken értelmezik, gyakran előfordul, írja, „hogy a dolgozók erkölcsén csak az egyik nemnek a másik nemhez való viszonyát, az elvtársakkal való magatartást, az alkoholt élvezetéhez való beállítottságot, vagyis az ún. „magánéletet” értik”¹¹. Ezért a szerző a szocialista erkölcs kategóriáit a közélet erkölcsi követelményeinek vonatkozásában vizsgálja, hogy ezzel is aláhúzza, hogy a szocialista erkölcs próbaköve a közéletben való konstruktív részvétel. E helyes álláspont és jogos harcban való elmerülés következménye az elemzés egyoldalúsága. Miközben H. BOECK harcot vív az ellen a metafizikus, polgári beállítottság ellen, mely a magánéletet elszakítja a közletről, a szerző ellenkező előjellel csak a közélet területét elemzi. Bár elvben hangsúlyozza a magán- és közéleti tevékenység harmóniáját a szocialista erkölcsben, ennek kifejtésével még e könyvben adósnak maradt. Lényegében a kötelességről, a lelkiismeretről és a becsületről annyit tudunk meg, ami a marxista kiindulás alapja, hogy ezek az erkölcsi kategóriák a társadalmi szükségszerűség által meghatározottak, hogy a kötelesség és becsület a szocializmus odaadó építésében valósul meg, s ennek teljesítése a szocialista lelkiismeretnek is alapja. Az olvasóban feltétlenül hiányérzet marad, hogy nem kap választ még utalás formájában sem arra, hogy mit jelent a kötelesség, a becsület, a lelkiismeret fogalma a szocialista erkölcsben a nemek közötti viszony, a családi élet, a barátság stb. vonatkozásában. Érthető, hogy a szerző az erkölcsi kategóriák közéleti vonatkozásait hangsúlyozza, de éppen a közélet és magánélet harmóniájának megvalósuló tendenciája a szocialista erkölcsben teszi szükségessé a szocialista erkölcs magánéletet érintő követelményeinek elemzését. Szükséges annak kifejtése, hogyan változik meg a becsület, a kötelesség, a lelkiismeret erkölcsi tartalma pl. a szocialista családi életben, hogyan jelentkeznek ezekben az erkölcsi kategóriákban az osztálymeghatározottság stb. A magánélet erkölcsi követelményeinek kimunkálása, teoretikus megfogalmazása, mint tudományos és politikai feladat áll az etika tudományos művelői előtt. A feladat kimutatni, hogy a szocialista társadalmi viszonyok által meghatározott szocialista erkölcsi készíti elő „az általános emberi erkölcsöt”¹²; a kommunista erkölcsöt. Elemezni kell azt a tendenciát, mely már a szocialista erkölcsre is jellemző, hogy a magánélet és közélet erkölcsi követelményeit egymemű erkölcsi törvények szabályozzák. S így lesz érthető, hogy csak arról a dolgozóról mondhatjuk, hogy a szocialista erkölcs követelményeinek megfelelően él, aki magánéletében is a szocialista erkölcs követelményeit tartja be.

A *boldogság* értelmezése minden etikának legizgalmasabb s legfontosabb kérdése. Ugyanis „a boldogságról alkotott nézetek — ahogy ezt a szerző írja — kifejezik az élet-felfogást, az életformát, az életnek az erkölcsi értelmét”. S hozzátehetjük, hogy minden morálnak és egyéni erkölcsnek itélőszéke az élet értelméről alkotott felfogás. A boldogság, az egyéni élet perspektívája pedig elválaszthatatlan a társadalom fejlődési tendenciáitól. Ezért húzza alá H. BOECK az egyéni tevékenységének erkölcsi jelentőségét a szocialista társadalom építésében. H. BOECK mondandójából kicsendül, hogy az ember boldogsága függ az élet értelmétől, az egyéni élet értelme pedig a szocialista társadalom fejlődési tendenciáitól és a tendencia tudatos felismerésétől. Kár, hogy éppen annak a problémának a kifejtésével maradt adósnak, hogy a társadalmi perspektíva miként jelentkezik az emberek egyéni perspektívájában s hogyan hat ez erkölcsi tudatukra és érzélemvilágukra. A szocialista etikának ezt a fundamentális kategóriáját, a boldogságot szükséges volna további elemzésekkel konkretizálni. Érdemes volna például az életöröm erkölcsi vonatkozásaival is foglalkozni. Ugyanis az egyén életöröme és ennek ellentéte a züllés szorosan összefügg az egyéni és a társadalmi élet perspektívájának harmóniájával, ill. konfliktusaival. S itt megint a tudományos pedagógia elméleti és gyakorlati művelőire

¹¹ Uo. 9. o.

¹² ENGELS.

— elsősorban MAKARENKÓRA — kell utalnunk, aki az életöröm és a társadalmi perspektíva kapcsolatát az erkölcsi nevelés vonatkozásában kidolgozta.¹³

Ilyen összefüggésben is fel kellene vetni a munkához való szocialista viszony kérdését. A munka a szocialista ember életöröme megvalósulásának egyik fő területe: beszélni kell az alkotás örömről és a hivatástudatról stb. S lehetne még sorolni a kifejtés gazdag területeit.

E néhány gondolat, mely a mű olvasása közben felmerült, a szerzőt dicséri, aki mondanivalójában impliciten mindezek kifejtésére perspektívát ad, s a később kifejtendőket megalapozza. A felmerült gondolatok csak a marxista etika probléma-gazdagságát jelzik, melynek kidolgozásához H. BOECK e munkájával-hozzájárult.

Katona Katalin

¹³ „Az ember nem élhet a földön, ha nem lát maga előtt valamit, aminek örülhet. Az emberi élet igazi ösztönzője az eljövendő öröm, a holnapi öröm. Először meg kell teremteni ezt az örömet magát, létre kell hozni, és realitássá kell tenni. Aztán kitartóan arra kell törekedni, hogy az öröm egyszerűbb formáit differenciáltabb és emberileg jelentősebb örömökké változtassuk át . . . Embert nevelni annyi, mint kialakítani benne egy olyan életút távlatait, amely a holnapi nap örömeihez vezet.”

MAKARENKO: Új ember kovácsa.